

General Assembly

Dağıtım.: Genel
10 Şubat 2025

Orjinal Dil: İngilizce

GAYRİ RESMİ TERCÜME İHOP TARAFINDAN YAPILMIŞTIR

İnsan Hakları Konseyi

Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubu Kırkdokuzuncu oturum

Cenevre, 28 Nisan-9 Mayıs 2025

İnsan Hakları Konseyi'nin 5/1 ve 16/21 sayılı kararları uyarınca sunulan
ulusal rapor*

Türkiye

* Mevcut belge resmi bir düzenleme yapılmadan yayımlanmaktadır.

I. Metodoloji ve istişare süreci

1. Dışişleri Bakanlığı, İnsan Hakları Konseyi (İHK) tarafından yayınlanan kılavuz ilkeler temelinde bu raporun hazırlanmasını koordine etmiştir. Hazırlık sürecinde ilgili kamu kurumları, ulusal insan hakları kurumları (UİHK'lar), sivil toplum temsilcileri ve üniversitelerin görüşlerine başvurulmuş ve raporun içeriğine katkıda bulunulmuştur.
2. Sivil toplum istişareleri iki aşamada gerçekleştirilmiştir: Sivil toplum temsilcileri ve kamu kurumlarının katılımıyla istişare toplantıları düzenlenmiştir. Ayrıca tüm paydaşlar Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde oluşturulan bir link aracılığıyla sürece katkıda bulunmaya davet edilmiştir. Sivil toplumun katkıları ulusal rapor için öncelikli konuların belirlenmesinde kilit rol oynamıştır. Rapor Dışişleri Bakanlığı'nın web sitesinde yayınlanmıştır.
3. Türkiye'nin 2020 yılında Evrensel Periyodik İncelemenin (EPI) üçüncü döngüsünde aldığı tavsiye kararları Türkçeye çevrilerek ilgili tüm kamu kurumlarına ve UİHK'lere gönderilmiştir. Bu rapor, Türkiye'nin bir önceki EPI'den bu yana insan hakları alanında kaydettiği gelişmelere ve EPI'nin üçüncü döngüsünde Türkiye tarafından kabul edilen tavsiyelere odaklanacaktır.

II. Bağlam

4. İncelenmekte olan dönemi doğru bir şekilde yansıtabilmek için, son EPI döngüsünden bu yana mevcut bağlamı şekillendiren önemli gelişmeleri kısaca vurgulamak çok önemlidir.
5. Geçtiğimiz beş yılda, Türkiye'nin sınırlarının ötesinde ve ötesinde jeopolitik koşullar kötüleşmiş ve Türkiye'nin yüzleşmek zorunda kaldığı benzersiz ve muazzam zorluklara yol açmıştır. Türkiye, kendi topraklarında ve/veya sınırları boyunca faaliyet gösteren PKK, PYD/YPG, DHKP-C, DEŞ ve FETÖ gibi çok sayıda terör örgütüne karşı eş zamanlı bir mücadele yürütmek zorunda kalmıştır. Türkiye aynı zamanda dünyadaki en büyük insan göçü akınıyla karşı karşıya kalmaya devam etmiştir ve şu anda yaklaşık 3,5 milyon mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır.
6. 6 Şubat 2023'te Türkiye, yaklaşık 14 milyon nüfusa (ülkenin toplam nüfusunun %16,4'ü) sahip 11 ili (110 bin kilometrekarelik bir alan) etkileyen iki büyük depremle sarsıldı. 50.000'den fazla insanın hayatını kaybettiği ve 100.000'den fazla insanın yaralandığı bu felaket, ülkenin kuruluşundan bu yana yaşanan en ölümcül felaket ve bu yüzyılın en yıkıcı ve dünya çapında benzeri görülmemiş doğal afeti olmuştur.¹
7. Bununla birlikte, Türkiye insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda kararlı bir duruş sergilemiş ve hem hukukta hem de uygulamada uluslararası ilke ve standartlara daha fazla uyum sağlamaya yönelik çabalarını sürdürmüştür. Bu doğrultuda, 19 Temmuz 2018 tarihinde Olağanüstü Hal'in (OHAL)² sona ermesinden bu yana Türkiye'nin odaklandığı reformlar, geçtiğimiz beş yıl boyunca titizlikle sürdürülmüştür. Tüm bu reformların hazırlık ve uygulama süreçleri, sivil toplum temsilcileri,

¹ Depremlerin ardından, afetten etkilenenlerin kurtarılması, meydana gelen hasar ve kayıpların onarılması, kamu hizmetlerinin daha etkin sunumunun sağlanması, kamu düzeni, güvenliği ve sağlığının korunması için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla 8 Şubat 2023 tarihinde depremden etkilenen illerde Olağanüstü Hal ilan edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesi uyarınca Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 4. maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bu Sözleşmelerin izin verdiği haklara ilişkin usulüne uygun derogasyon bildirimleri sunulmuştur. Olağanüstü Hal 9 Mayıs 2023 tarihinde sona ermiştir. Derogasyonlar aynı tarih itibarıyla usulüne uygun olarak iptal edilmiştir.

² Temel hak ve özgürlükleri ağır bir şekilde ihlal ederek meşru demokratik Hükümete ve Anayasal düzene karşı acımasızca kumpas kuran FETÖ terör örgütü tarafından 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından, Devletin varlığına ve demokratik toplumun değerlerine yönelik tehditleri tamamen ortadan kaldırmak amacıyla 21 Temmuz 2016 tarihinde OHAL ilan edilmiştir.

meslek örgütleri, akademisyenler, medya ve uluslararası kuruluşlar da dâhil olmak üzere tüm paydaşlarla kapsamlı istişarelerde bulunularak şeffaf ve katılımcı bir ruhla yürütülmüştür.

A. Yasal çerçeve

8. Türkiye, uluslararası insan hakları yükümlülüklerine bağlılığı doğrultusunda mevzuatını ve uygulamalarını sürekli olarak gözden geçirmektedir. EPİ'nin üçüncü döngüsünden bu yana gerçekleştirilen yasal reformlar aşağıda sunulmuştur. (45.20, 54, 55 sayılı Tavsiyeler).

9. Üçüncü Yargı Reformu Stratejisinin (YRS)³ 30 Mayıs 2019 tarihinde açıklanan 2019-2023 uygulama süreci 2023 yılı sonu itibarıyla başarıyla tamamlanmıştır. Bu süreç, yargının etkinliğinin artırılmasına, adalete erişimin ve adaletin idaresinin geliştirilmesine ve “kuvvetler ayrılığı” ilkesi doğrultusunda yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesine katkıda bulunan bir dizi yasal ve idari tedbirin kabul edilmesi damgasını vurmuştur. YRS'nin uygulanma oranı %71,09'dur. YRS'de hedeflenen 256 faaliyetten 182'si halihazırda uygulanmıştır. Devam eden diğer faaliyetlerde önemli ilerleme kaydedilmiştir. (45.110, 111, 113, 116, 117, 120, 121, 124, 128, 129, 131, 133, 139 sayılı tavsiyeler).

10. YRS'de vurgulandığı üzere, 2021-2023 yıllarını kapsayan İnsan Hakları Eylem Planı (İHEP)⁴ 2 Mart 2021 tarihinde “Özgür Birey, Güçlü Toplum; Daha Demokratik Türkiye” vizyonu ile açıklanmıştır. İHEP, insan hakları ve temel özgürlüklerin daha fazla korunması ve geliştirilmesini amaçlayan kapsamlı bir plan olarak tasarlanmıştır. (45.21, 22, 30, 53, 162 sayılı Tavsiyeler).

11. İHEP'in açıklanmasının ardından 30 Nisan 2021 tarihinde “Uygulama Takvimi” yayınlanmıştır. İHEP'in etkin bir şekilde uygulanması ve izlenmesi amacıyla “İzleme ve Değerlendirme Kurulu” oluşturulmuştur. Uygulama sürecinin takibi ve faaliyetlerden sorumlu kurumlar tarafından raporlama ve periyodik veri girişinin sağlanması amacıyla “İzleme Takip Sistemi” kurulmuştur. İHEP'in Türkçe ve İngilizce metinleri ile Fransızca ve Arapça çevirileri, uygulama yönergesi, takvimi ve izleme raporları İHEP'in internet sitesinde kamuoyuna açıklanmıştır.

12. Nisan 2023'te başarıyla sonuçlanan İHEP'in uygulama süreci, insan haklarının daha fazla korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunan çeşitli yasal ve idari tedbirlerin kabul edilmesiyle damgasını vurmuştur. İHEP'in uygulanma oranı %66,2'dir. İHEP'te hedeflenen 393 faaliyetten 260'ı gerçekleştirilmiştir. Devam eden diğer faaliyetlerde de önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

13. 2019'da yürürlüğe giren İHAS ve 2021'de yürürlüğe giren İHEP doğrultusunda, birbirini izleyen dokuz yargı paketi ile bir dizi yasal değişiklik yapılmış ve ikincil mevzuat ve yönetmelikler yoluyla bir dizi başka tedbir uygulamaya konulmuştur.

14. Yargının etkinliğini artırmak, adalete erişimi ve adaletin idaresini geliştirmek için alınan önemli tedbirler aşağıda özetlenmiştir (45.19, 97, 103, 131, 136, 137, 139, 141, 182 sayılı Tavsiyeler):

- Uzun tutukluluk sürelerinin önlenmesi amacıyla, tutukluluğun son çare olarak kullanılmasını vurgulayan Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) değişiklikler yapılmıştır.
- Suça sürüklenen çocukların yargılama öncesi tutukluluklarına ilişkin üst sınırlar düşürülmüştür.
- Tutuklama, tutukluluğun devamı ve tahliye taleplerinin reddi kararlarında, adli kontrol tedbirlerinin yetersiz kalacağının kanıtlanması bir ön koşul olarak tanımlanmıştır.
- Kuvvetli şüphenin tutuklama nedeni olduğu katalog suçlar için, şüphenin “somut delillere dayanması” ek şartı getirilmiştir.
- Adli kontrol tedbirleri için üst süre sınırı getirilmiştir. Teknolojik araçların kullanımı da getirilmiştir.
- Tutuklama ve adli kontrol kararlarına karşı bir üst mahkemeye itiraz hakkı getirilmiştir.
- İfade alma amaçlı yakalama emri üzerine mesai saatleri dışında yakalananlara, belirlenen tarihte yetkili adli merci önünde hazır bulunma şartıyla serbest bırakılma imkânı getirilmiştir.

³ Bkz. <https://yargireformu.adalet.gov.tr/dosyalar/yrsuygulama20211535.pdf> adresindeki JRS ve uygulama raporları.

⁴ Bkz. <https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr> adresindeki HRAP ve uygulama raporları.

- İdarenin iş ve işlemlerinde hukuki öngörülebilirliğin ve şeffaflığın sağlanması amacıyla idari cevap süresi (zımnî ret olarak da bilinir) 60 günden 30 güne indirilmiştir.
- Hukuk uyumsuzluklarında arabuluculuğun kapsamı genişletilmiştir.
- Savcı ve sanık arasındaki anlaşmaya dayalı olarak daha hızlı bir çözüme ulaşılmasını sağlamak amacıyla, belirli ceza davaları için “seri muhakeme usulü” olarak adlandırılan yeni bir yargılama usulü getirilmiştir.
- Duruşmaların ses veya görüntü aktarımı yoluyla yapılmasına ilişkin usul gözden geçirilmiş ve e-duruşma usulü daha etkili hale getirilerek sisteme yaygın bir şekilde entegre edilmiştir.
- Hukuk eğitimi için daha katı kriterler getirilmiştir. Hukuk fakültesine giriş barajı yükseltilmiş ve mezunların kalitesini artırmak amacıyla hukuk fakültelerinin denklik standartları yeniden belirlenmiştir.
- Öğrencilere adli ve idari birimlerde pratik eğitim sunmak amacıyla hukuk klinikleri yaygınlaştırılmıştır.
- Avukatlık mesleğine giriş için daha yüksek standartlar gerektiren bir giriş sınavı getirilmiştir.
- Hâkim ve savcılarının hazırlık dönemini daha etkin hale getirmek ve mesleki deneyimi artırmak amacıyla hâkim ve savcı yardımcılığı kadroları oluşturulmuştur.
- İhtisas mahkemelerine ilk kez atanan hâkimler, göreve başlamadan önce uzmanlık alanlarıyla ilgili eğitim programlarına gönderilmektedir.
- Hâkim ve savcılara, Anayasa Mahkemesi (AYM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları da dâhil olmak üzere, insan hakları konusunda hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler vermeye devam edilmektedir.
- Hâkim ve savcılarının terfi ve teftiş kriterleri güncellenmiştir. Hedef sürelerle bağlılık, yeterli muhakeme, karar doğruluğu ve insan haklarına duyarlılık gibi objektif performans kriterleri getirilmiştir.
- Hâkim ve savcılarının karar ve hükümlerinin AYM ve AİHM içtihatlarına uygunluğu, terfi ve denetim süreçlerinde kriter olarak benimsenmiştir.
- Maddi imkânsızlıkları olan kişilerin adli yardıma başvurmalarını kolaylaştırmak amacıyla standart başvuru formları hazırlanmış ve Avukat Portalının yanı sıra e-Devlet Portalına da eklenmiştir.
- Suçtan zarar görenlerin haklarının korunması amacıyla mağdur hakları güçlendirilmiştir. Bu alanda hizmet vermek üzere Adalet Bakanlığı bünyesinde bağımsız bir birim kurulmuştur.
- Suçla veya iddia edilen olayla ilgisi olmayan özel hayata ilişkin konuların adli işlemlere yansıtılmamasını sağlamak üzere yasal değişiklikler yapılmıştır.
- Maddi imkânları kısıtlı bireyler için adli yardıma başvuru süreci basitleştirilmiştir.
- Temel insan hakları konuları, tüm kamu görevlilerine yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlere dâhil edilmiştir.

15. Son EPİ döngüsünden bu yana alınan, 2019 tarihli YRS ve 2021 tarihli İHEP ile uyumlu olanlar da dâhil olmak üzere, diğer yasal ve idari tedbirler müteakip ilgili paragraflarda sunulmuştur.

16. Adalet Bakanlığı (Adalet Bakanlığı) tarafından ilgili tüm paydaşlarla istişare edilerek hazırlanan ve 2025-2029 yıllarını kapsayan Dördüncü YRS, 23 Ocak 2025 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kamuoyuna açıklanmıştır.⁵ YRS, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygıya dayalı bir adalet sisteminin sağlanması amacıyla önceki reformları tamamlayacak ve yeni ihtiyaçları karşılayacak bir yol haritası ortaya koymaktadır. “Hukukun Üstünlüğü: Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, ‘Hukuki Güvenlik’ ve ‘Yargının Etkinliği’ gibi belirli tematik sütunlar altında bir dizi hedef ve tedbiri kapsamaktadır. Adalet Bakanlığı ayrıca yeni İnsan Hakları Eylem Planı üzerinde de çalışmaktadır.

⁵ Dördüncü JRS için bakınız: [TürkiyeYuzylıYargıReformuStratejisi.pdf](#).

B. Kurumsal çerçeve

17. UİHK'lar tarafından yürütülen çalışmalar, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalara katkıda bulunmaktadır. Bu arada, UİHK'lerin güçlendirilmesi bu çabaların önemli bir bileşenidir. (Tavsiye Kararları 45.23, 25, 26, 41, 45, 47, 48).

18. Paris İlkeleri doğrultusunda bağımsız bir kurum olarak kurulan İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), TİHK, İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurumu olarak görevlendirilmiştir.⁶ Ekim 2022'de TİHEK'e Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı (GANHRI) tarafından "B" statüsü verilmiştir. Mayıs 2024'te TİHEK ilk bölge ofisini Gaziantep'te açmıştır. Diğer illerde de bölge ofislerinin kurulması planlanmaktadır.

19. TİHEK, kendi bütçesi olan, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliğidir. Görevlerini bağımsız olarak yerine getirir ve yetkilerini bağımsız olarak kullanır; hiçbir makam, merci, kuruluş veya kişi, görev alanına giren konularda emir, talimat, tavsiye veya telkinde bulunamaz. (45.27, 28, 31, 32, 33, 43, 44, 46 sayılı Tavsiyeler).

20. TİHEK'in üç temel görevi vardır: TİHK olarak insan haklarını korumak ve geliştirmek, işkence ve kötü muameleyi önlemek ve İşkenceye Karşı Sözleşmenin İhtiyari Protokolü (OPCAT) kapsamında UÖM olarak hareket etmek, ayrımcılıkla mücadele etmek ve Eşitlik Kurumu olarak hareket etmek. KİHBİ ayrıca Avrupa Konseyi (AK) İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (GRETA) için "Ulusal Raportör" olarak belirlenmiştir.

21. TİHEK, insan hakları ihlalleri konusunda resen incelemeler yapar, kararlar verir ve ilgili kurumlar nezdinde bunların sonuçlarını takip eder. Ayrıca başvuru üzerine ayrımcılık iddialarını incelemekte ve mağdurlara başvurabilecekleri idari ve yasal yollar konusunda yardımcı olmaktadır. OPCAT kapsamında UÖM olarak KİHB, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin başvurularını inceler, önceden haber vererek ya da vermeden bu kişilerin tutuldukları yerlere düzenli ziyaretler gerçekleştirir ve bu ziyaretlere ilişkin raporlar hazırlar.

22. Paris İlkelerine uygun olarak bağımsız bir kurum olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), idarenin her türlü eylem ve işlemlerini hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek ve araştırmakla görevlidir.

23. KDK, başta hassas durumdaki kişiler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin erişimine açıktır. Tüm kişiler, Türkçe dışındaki diller de dahil olmak üzere, şahsen veya yasal temsilcileri aracılığıyla KDK'ya ücretsiz olarak şikayette bulunabilirler. Çocuklar da kendi başlarına elektronik başvuru yapabilirler.

24. KDK, şikayetleri iki ana kategoride değerlendirerek ele almaktadır: "Hukuka, Hakkaniyete ve İnsan Haklarına Uygunluk" ve "İyi Yönetişim İlkeleri", ilgili mevzuatın yanı sıra insan haklarına dayalı bir adalet yaklaşımını benimsemektedir. İhlal durumlarında KDK idarelere tavsiyelerde bulunur. Kamu kurumlarının KDK kararlarına uyumu yıllar içinde önemli bir ilerleme göstermiştir. Bu oran 2013'te %20 iken 2018'de %70'e yükselmiş ve istikrarlı bir artış eğilimiyle 2023'te %77,51'e ulaşmıştır. (45.41 sayılı Tavsiye).

25. TİHEK ve KDK, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını takip etmekte, ilgili kurumlara görüş bildirmekte, ulusal ve uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumla işbirliği ve diyalogu sürdürmekte, insan hakları konusunda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Sözleşme Organları ve AİHM dahil olmak üzere uluslararası insan hakları mekanizmalarının gözlem ve kararlarını takip eder ve çalışmalarında dikkate alırlar. (45.141 sayılı Tavsiye).

26. TİHEK ve KDK'ya faaliyetlerini yürütmek için gerekli olan yeterli mali ve insan kaynakları sağlanır. (45.24, 32, 42, 49 sayılı Tavsiyeler).

⁶ Bkz. 6701 sayılı GYO Kanunu <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1660833133.pdf>.

27. TİHEK ve KDK, başvurulara ilişkin bulguları, ele alınan ihlalleri ve yıl içinde yapılan ziyaretleri de içeren yıllık faaliyet raporları hazırlar. TİHEK ve KDK tarafından hazırlanan tüm raporlara web sitelerinden erişilebilir.⁷

28. TİHEK ve KDK'ye yapılan başvuruların sayısı yıllar içinde önemli ölçüde artmış, TİHEK için 2017'de 369'dan 2023'te 2830'a, KDK için 2014'te 5639'dan 2023'te 19.317'ye yükselmiştir. Bu da kamuoyunun sürece olan güveninin arttığını göstermektedir.

29. TİHEK ve KDK ayrıca küresel düzeyde insan haklarının korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla tematik konular veya uluslararası ve bölgesel jeopolitik gelişmeler hakkında raporlar yayınlamaktadır.

30. OHAL kapsamında (21 Temmuz 2016'dan 19 Temmuz 2018'e kadar yürürlükte olan) gerçekleştirilen idari işlemlere ilişkin başvuruları almak ve incelemek üzere 22 Mayıs 2017'de faaliyete başlayan "Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu" (OHİM) 22 Ocak 2023 tarihinde çalışmalarını tamamlamıştır. OHAL, AİHM tarafından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmektedir ve kararları yargı denetimine tabidir. Komisyon, görev süresi boyunca toplam 127.292 başvuru almıştır. Komisyon, bu başvurulardan 17.960'ını kabul etmiş, 109.332'sini ise reddetmiştir (45.138 sayılı Tavsiye).

C. Uluslararası yükümlülükler uygunluk ve uluslararası mekanizmalarla işbirliği

31. Türkiye, onayladığı sözleşmelerden ve uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye devam ederken, başta BM İnsan Hakları Antlaşma Organları ve İHK Özel Prosedürleri olmak üzere uluslararası mekanizmalarla uzun süredir devam eden işbirliğini sürdürmektedir. (45.16, 17 sayılı Tavsiyeler).

32. Türkiye 16 BM İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolüne taraftır. Son EPI döngüsünden bu yana Türkiye, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR), Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme (CMW) kapsamında Taraf Devlet Raporlarını sunmuştur. (45.1, 2, 6, 10 sayılı Tavsiyeler).

33. Türkiye'nin ilgili Taraf Devlet Raporlarına ilişkin olarak Cenevre'de sırasıyla CEDAW Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi, CMW Komitesi, İşkenceye Karşı Komite ve İnsan Hakları Komitesi ile interaktif diyaloglar gerçekleştirilmiştir. İşkenceyi Önleme Alt Komitesi (SPT) Eylül 2022'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

34. Türkiye, İnsan Hakları Komitesi, İşkenceye Karşı Komite, CEDAW Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi ve Engelli Hakları Komitesi'nin ilgili sözleşmenin Türkiye tarafından ihlal edildiği iddialarına ilişkin bildirimleri alma ve değerlendirme yetkisini tanımaktadır. Son EPI döngüsünden bu yana Türkiye, bu Komiteler tarafından gönderilen bildirimlere titizlikle yanıt vermiştir. (45.6, 10 sayılı Tavsiyeler).

35. Türkiye, 2001 yılından bu yana İHK'nin Özel Prosedürlerine daimi davette bulunmaktadır. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet Özel Raportörü 2022 yılında Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye, Özel Prosedürler tarafından gönderilen bildirimlere usulüne uygun yanıtlar vermiştir.

36. BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi (BM Kadın Birimi), Türkiye'nin yakın işbirliği içinde olduğu kurumlar arasındadır. BM Kadın Birimi'nin Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi 2014 yılından bu yana İstanbul'da faaliyet göstermektedir. BM Kadın Birimi'nin Ankara Ülke Ofisi'ni kuran anlaşma 2024 yılında imzalanmıştır. İç hukuk onay süreci devam etmektedir.

37. Türkiye, 2021 yılında iklim değişikliğine ilişkin Paris Anlaşmasını onaylamıştır. (45.88 sayılı Tavsiye).

38. Kurucu üye olarak Türkiye, AK ve mekanizmaları ile uzun süredir devam eden ve köklü bir iş birliğine sahiptir. Türkiye, AİHM kararlarını uygulamaktadır. Mahkeme kararlarının Türkiye tarafından uygulanma oranı %89'dur. Bu oran, tüm AK üyeleri arasındaki ortalama oranın (%79) oldukça üzerindedir. (45.121, 141, 142 sayılı Tavsiyeler).

39. Türkiye, 2020'den bu yana, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ni tadil eden 15 No.lu Protokol de dâhil olmak üzere, çeşitli AK Antlaşmalarını onaylamıştır. Ocak 2024

⁷ <https://www.tihek.gov.tr/> ; <https://www.ombudsman.gov.tr/>.

itibarıyla Türkiye, 227 AK Sözleşmesinden 151'ini imzalamış ve 120'sine taraf olmuştur. (45.1 sayılı Tavsiye).

40. AK insan hakları organları Türkiye'ye ziyaretlerini gerçekleştirmeye devam etmiştir. AK İnsan Hakları Komiseri ve Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komisyon (ECRI) 2024 yılında Türkiye'yi ziyaret ederken, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT) son beş yılda Türkiye'ye 1 periyodik ve 2 *ad hoc* ziyaret gerçekleştirmiştir.

III. İnsan haklarının teşvik edilmesi ve korunması

A. Ayrımcılık yapmama

41. Türkiye'nin anayasal sistemi, "dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin" tüm bireylerin kanun önünde eşitliğine dayanır.

42. Türkiye ayrımcılığa karşı kapsamlı bir yasal çerçeveye sahiptir. Anayasa'ya ek olarak, Türk Ceza Kanunu (TCK), Devlet Memurları Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, İş Kanunu ve Milli Eğitim Temel Kanunu dahil olmak üzere çeşitli kanunlar, herkesin kanun önünde eşitliğini özellikle tanımakta ve her türlü temelde ayrımcılığı yasaklamaktadır. TCK'nın "nefret ve ayrımcılık" başlıklı 122. maddesinin nefret suçu için bir ceza öngördüğünün altını çizmek önemlidir.

43. Son EPI döngüsünden bu yana, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin teşvik edilmesi konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Her türlü ayrımcılık ve nefret söylemiyle mücadelenin etkinliğini artırmak için nefret suçları için soruşturma kılavuzları geliştirmek, kamuoyu farkındalık kampanyaları yürütmek ve ayrımcılık ve nefretle ilgili suçlar hakkında veri toplamayı iyileştirmek gibi özel tedbirler 2021 İHEP'inde özetlenmiştir. (45.29, 40, 61, 65, 66, 72 sayılı Tavsiyeler).

44. Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurumu olarak KİHBİ ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun çalışmaları bu çabalara katkıda bulunmaktadır.

45. Ayrımcılıkla mücadele için TİHEK tarafından aşağıdaki görevler yerine getirilmiştir:

- Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, inceleme ve soruşturma yapmak, karar almak ve sonuçlarını takip etmek;
- Ayrımcılık mağduru olduğu iddiasıyla TİHEK'e başvuranlara, başvurabilecekleri idari ve hukuki yollar konusunda rehberlik etmek ve başvurularının takibinde yardımcı olmak;
- Ayrımcılıkla mücadele konusunda kitle iletişim araçları da dahil olmak üzere kamuoyunu bilgilendirmek;
- Erken yaşlardan itibaren eşitlik ve hoşgörü anlayışını geliştirmek için milli eğitim müfredatı ve kamu görevlileri için mesleki eğitim kursları için ilkelerin belirlenmesine katkıda bulunmak;
- Yıllık raporlar hazırlamak.

46. İdari ve mali özerkliği TİHEK'in bağımsız bir şekilde çalışmasını sağlayarak ayrımcılık vakalarını soruşturmasına, para cezaları uygulamasına ve kamu ve özel sektörde ayrımcılık karşıtı mevzuata uyulmasını denetlemesine olanak tanımaktadır. Ayrımcılık mağduru olduğunu iddia eden herkes, il ve ilçe kaymakamlıklarında ücretsiz olarak TİHEK'e başvurabilir. Yetişkin başvuru sahiplerinin kimlikleri talep üzerine gizlenebilirken, reşit olmayan başvuru sahiplerinin kimlikleri her zaman gizli kalmaktadır. Başvuru sahibinin iddiasını doğrulayan güçlü emarelerin varlığını ortaya koyması yeterli iken, ihlalle suçlanan kişi veya kurum iddianın yanlış olduğunu kanıtlamalıdır. Bu, ayrımcılık mağdurlarının yargılamada avantajlı bir konuma sahip olmalarını sağlayarak adalet ve hukuk yoluna erişimlerini güçlendirir. TİHEK, ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği durumlarda, sorumlu kişi veya kurumlara karşı para cezası uygulayabilmektedir. 2017 yılından bu yana ayrımcılıkla mücadele görevi kapsamında TİHEK'e 2510 başvuru yapılmıştır.

47. KDK ayrıca ayrımcılık vakalarını inceleme yetkisine de sahiptir. Bu türden 122 başvuru 2021-2023 yılları arasında KDK'ya yapılmıştır. Ayrıca, KDK, açıkça dile getirilmiş bir iddia olmasa bile, tüm şikayetlerde kamu kurumlarının ayrımcılık yasağı ilkesine uyup uymadığını izleyebilmektedir. Bunu yaparken, ayrımcılık yasağı ilkesini re'sen gözetmekte ve ihlal durumlarında idarelere tavsiyelerde

bulunmaktadır. KDK, özellikle ayrımcılık ve nefret suçlarına karşı uygulanacak hukuk yolları konusunda farkındalık düzeyini artırmaya yönelik faaliyetler de yürütmektedir.

48. Ayrımcılıkla mücadele konusunda daha fazla bilgi bu raporun ilgili bölümlerinde yer almaktadır.

B. Kadın Hakları

49. Türkiye, kadınların haklarının iyileştirilmesi, yaşamın tüm alanlarına tam ve eşit katılımlarının sağlanması ve toplumdaki statülerinin güçlendirilmesi hedeflerine bağlıdır.

50. Kadınların güçlendirilmesine yönelik politikasının bir sonucu olarak, eğitimin her kademesinde kız çocuklarının okula kayıt ve okullaşma oranları önemli ölçüde artmıştır. 2014-2023 Ulusal İstihdam Stratejisinde öngörüldüğü üzere, kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması konusunda da önemli adımlar atılmıştır. (Tavsiye Kararları 45.202, 205, 206, 213, 215, 252).

51. “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” (2018-2023) kadınların ekonomik hayattaki rolünü ve katılımını güçlendirmek için tasarlanmış ve kamu idaresi tarafından STK’lar, üniversiteler ve özel sektör ile işbirliği içinde uygulanacak kadının güçlendirilmesine yönelik eylem ve politikalar öngörmüştür.

52. 2024-2028 yıllarını kapsayan yeni “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” eğitim, sağlık, ekonomi, liderlik ve karar alma süreçlerine katılım ile çevre ve iklim değişikliği olmak üzere 5 ana politika alanı altında çeşitli hedef, strateji ve faaliyetler ile izleme ve değerlendirme göstergelerinden oluşmaktadır. (Tavsiye Kararları 45.50, 56, 59, 62, 63, 67, 71, 73, 134, 201, 216, 223, 229, 231, 232, 234, 237, 238, 239, 240, 244, 245, 246, 249, 250, 253).

53. 12. Ulusal Kalkınma Planı (2024-2028), kadınlar için fırsat eşitliğinin tüm bütçe süreçlerine entegre edilmesi, kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması, kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin iyileştirilmesi ve kadınların her düzeyde karar alma mekanizmalarına tam ve etkin katılımının sağlanması dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere kadın hakları alanında iddialı hedefler öngörmektedir. Ayrıca ilk kez kota ve ek destek gibi “geçici özel önlemler” Ulusal Kalkınma Planına dahil edilmiştir. Ayrıca yine ilk kez Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanan 2023 Bütçe Rehberi’nde kadınların güçlendirilmesine ilişkin ayrı bir bölüme yer verilmiştir. Bu kapsamda atılan adımlar neticesinde OECD, Türkiye’yi ilk kez kadınlar için fırsat eşitliğini tüm planlama ve bütçeleme süreçlerine başarılı bir şekilde entegre eden ülkeler arasına dahil etmiştir. (Tavsiye Kararları 45.50, 62, 63, 67, 216, 237, 238, 245, 250).

54. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASPB), ilgili kamu kurumları, özel şirketler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde kadınların istihdama ve işgücüne katılımını artırmayı, kadın girişimcileri desteklemeyi ve eğitim fırsatlarını genişletmeyi amaçlayan bir dizi proje ve program yürütmüştür.

55. Bu politikaların bir sonucu olarak, 2020’den 2023’e kadar kadın istihdam oranı %26,3’ten %31,3’e ve kadınların işgücüne katılım oranı %30,9’dan %35,8’e yükselmiştir.

56. Mayıs 2024’te yapılan parlamento seçimlerinin ardından, TBMM’deki kadın parlamenterlerin oranı yaklaşık %20’ye ulaşmıştır. seviyesine ulaşmıştır. Mart 2024’te yapılan yerel seçimlerin ardından, il düzeyinde kadın belediye başkanı sayısı üç katına çıkmıştır. (Tavsiye Kararları 45.50, 238, 245).

57. Kadına yönelik şiddetle mücadele Türkiye için yüksek öncelikli bir politikadır. Sıfır tolerans ilkesi ile bütüncül bir müdahale sunan Türkiye, yasal çerçevedeki temel değişiklikler, etkili eylem planları ve koordineli hizmetler ile örnek bir sicil elde etmiştir.

58. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) ilgili tüm paydaşlarla istişare halinde hazırlanmış ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve bu konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması için yerel ve ulusal düzeydeki çabaların güçlendirilmesine yönelik çerçeveyi ve belirli eylemleri ortaya koymuştur. Ulusal Eylem Planının tüm illerde etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için il eylem planları geliştirilir ve periyodik olarak izlenir. (45.51, 58, 68, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227 sayılı Tavsiyeler, 231, 233, 234, 237, 243).

59. Kasım 2023'te yayınlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, kamu kurumları, sivil toplum ve özel sektör dahil olmak üzere tüm paydaşları içeren çok yönlü ve bütüncül bir yaklaşımla kadına yönelik şiddetle mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmalar "adalete erişim ve mevzuat", "politika ve koordinasyon", "koruyucu ve önleyici tedbirler", "toplumsal farkındalık" ve "veri toplama" olmak üzere 5 tematik ayak altında yürütülmektedir. (45.71, 136, 137, 228 sayılı Tavsiyeler).

60. Kadına yönelik şiddet mağdurlarına yönelik kurumsal destek hizmetlerinin sayısı artmıştır. Toplam 2.808 kişinin kalabileceği 112 kadın konukevinin yanı sıra, 84 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi ve 418 Şiddet Karşı İrtibat Noktası tüm illerde hizmet vermektedir. Elektronik bileklik, Kadın Destek uygulaması (KADES), WhatsApp hattı ve 7/24 danışma hattı gibi yeni teknolojik uygulamaların devreye girmesiyle kadına yönelik şiddetle mücadele kapasitesi geliştirilmiştir. (45.68, 217, 224, 225 sayılı Tavsiyeler).

61. Kadınları her türlü şiddetle karşı korumak için tasarlanan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Aile İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a ek olarak, son EPİ döngüsünden bu yana aşağıdaki yasal ve idari tedbirler kabul edilmiştir: (45.37, 52, 57, 68, 217, 221, 222, 224, 226, 228, 233, 235, 236, 237, 251 sayılı Tavsiyeler).

- Eşe/eski eşe veya kadına karşı işlenen suçlar ağırlaştırılmış suç olarak düzenlenmiştir.
- Kadınlara karşı işlenen kasten öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet ve tehdit suçlarının asgari cezaları artırıldı.
- Kadına karşı kasten yaralama suçu tutuklama nedeni olabilecek suçlar arasına alındı.
- Tek taraflı ısrarlı takip eylemleri ayrı bir suç olarak tanımlanarak mağdurlara daha fazla koruma sağlandı.
- Şiddet mağduru kadınlara, talep etmeleri halinde, ücretsiz adli yardım ve Baro tarafından atanan bir avukatın yardımı sağlanmıştır.
- Aile içi şiddet vakalarını ele almak üzere kurulan özel soruşturma büroları genişletilmiştir.
- Bu suçları incelemekle görevli hakim ve savcılar da dahil olmak üzere ilgili tüm personele özel eğitim verilmiştir.

62. Mayıs 2024'te açıklanan "Ailenin Güçlendirilmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2024-2028), kadın ve çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik tedbirler de içermektedir. (45.199 sayılı Tavsiye).

C. Çocuk Hakları

63. Türkiye, çocuk haklarının güçlendirilmesi için yoğun bir şekilde çalışmaktadır. Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik yasal ve kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır.

64. Nisan 2023'te başlatılan "Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2023-2028), çocuklar için daha kapsayıcı bir toplum sağlamak ve onlara yönelik koruyucu ve önleyici hizmetleri güçlendirmek için kapsamlı stratejiler ortaya koymaktadır. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye ilişkin 2023 tarihli Cumhurbaşkanlığı Genelgesi de farkındalığın artırılması ve kurumsal koordinasyon çabaları dahil olmak üzere çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine yönelik tedbirleri kapsamaktadır. (45.235, 253, 258, 262 sayılı Tavsiyeler).

65. ASPB, refakatsiz çocuklar da dahil olmak üzere çocukların yüksek yararlarının ve korunma ihtiyaçlarının belirlenmesinden ve barınma, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal yardım ve rehabilitasyon gibi korunmaları için gerekli hizmetlerin sağlanmasından sorumlu makamdır. ASPB koordinasyonunda tüm illerde "Çocuklar Güvende Ekipleri" kurularak saha çalışmaları, hane ziyaretleri ve eğitim kurumlarına yapılan ziyaretlerle risk altındaki çocuklar tespit edilmekte, bu çocuklar ve aileleri uygun sosyal hizmetlere yönlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) ile uyumlu olarak çocukların refahına ilişkin veri takibini geliştirmek amacıyla Çocuk İstatistikleri Portalı'nı hayata geçirmiştir. (45.254, 257 sayılı Tavsiyeler).

66. Çocukların aile, sosyal ve kamusal yaşama katılımını teşvik etmek amacıyla İl Çocuk Hakları Komiteleri kurulmuştur. Bu komiteler, çocukların hakları konusunda farkındalık yaratmayı ve onları

çeşitli düzeylerdeki karar alma süreçlerine dahil etmeyi amaçlamaktadır. UNICEF ile ortaklaşa olarak ülke çapında dağıtılan “Gençler ve Çocuklar için Çocuk Koruma Kanunu” ve “Çocuk Dostu Anayasa” gibi erişilebilir yayınların oluşturulması yoluyla çocukların hakları konusunda eğitilmesi için de çaba gösterilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı “Çocuk Hakları Araştırma ve Geliştirme Merkezi”, çocuk hakları konusunda farkındalığı ve savunuculuğu artırmak için araştırmalar yaparak, raporlar hazırlayarak ve etkinliklere katılarak eğitim sisteminin insan hakları ile uyumlu hale getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yasal temsil gerekmezsizin çocuklardan başvuru alan KDK'nın işleyişi ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi, çocukların KDK hakkındaki farkındalığını artırmak için eğitim müfredatına dahil edilmiştir (45.136, 137, 211, 235 sayılı Tavsiyeler).

67. Türk yasal çerçevesi, zorunlu eğitim, asgari çalışma yaşı, çalışma koşulları ve saatleri gibi çocuk işçiliğine karşı önemli güvenceler sağlamaktadır. Ayrıca, “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı ve Eylem Planı” (2017-2023) doğrultusunda, “sokakta çalışan çocuklar”, “ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklar” ve “gezici ve geçici tarım işlerinde çalıştırılan çocuklar” gibi öncelikli gruplara odaklanan kapsamlı tedbirler alınmıştır. Bu çocuklar eğitim veya mesleki eğitim programlarına yeniden entegre edilirken, aileleri de “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti” aracılığıyla psikososyal ve mali destek almaktadır. Çocuklarını maddi olarak destekleyemeyen ailelere sunulan bu hizmet, maddi imkânsızlıklar nedeniyle okulu bırakan çocukların zorunlu eğitimlerine devam etmelerini de sağlamaktadır. Çocuk işçiliğinin tespiti ve izlenmesi yoluyla çocuk işçiliğinin önlenmesi, çalışan veya çalışma riski altında bulunan çocukların ve ailelerinin kamu hizmetlerine erişiminin sağlanması, konuya ilişkin farkındalığın artırılması ve bu alanda ilgili tüm kurum ve kuruluşların koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması amacıyla tüm illerde çocuk işçiliği ile mücadele birimleri kurulmuştur. (45.207, 211, 253, 254, 256, 259, 260, 261 sayılı Tavsiyeler).

68. Türkiye, kız çocuklarının haklarına özel önem vermekte ve erken yaşta ve zorla evliliklerin sona erdirilmesinin yanı sıra kız çocuklarının eğitim oranının artırılmasına yönelik kapsamlı tedbirler almaktadır. “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı (2018-2023)” doğrultusunda Türkiye, özellikle ASPB ve yerel yönetimler arasındaki işbirliğini içeren İl Eylem Planları aracılığıyla çabalarını genişletmiştir. Bu planlar, eğitimin önündeki kültürel ve toplumsal engellerin ele alınmasına odaklanmakta ve özellikle kırılğanlıkların arttığı afetlerden etkilenen bölgelerde, belirli bölgesel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde uyarlanmaktadır. Bu planların uygulanmasını desteklemek için ilgili kamu yetkililerinden profesyonellere eğitim programları sağlanmıştır. (45.34, 88, 203, 206, 211, 213, 227, 241, 242, 243, 247, 248, 263 sayılı Tavsiyeler).

69. Suçlardan etkilenen çocuklara yönelik ceza adaleti müdahalelerinin ve hayatta kalma hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına da özel önem verilmiştir. Çocuk mahkemelerini, savcıları ve mağdur destek hizmetlerini tek bir tesiste birleştirerek çocuk dostu bir yargı süreci sağlamak için “Çocuk Adalet Merkezleri” kurulmuştur. Çocukların adli işlemler sırasında ikincil mağduriyetlerini önlemek amacıyla 165 adliyede “Adli Görüşme Odaları” kurulmuştur. Çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda, çocukların velayetinin devri prosedürü icra dairelerinden Adalet Bakanlığına kaydırılmıştır. Böylece, çocuk merkezli bir yaklaşım benimsenerek bu işlemlerin uzmanların katılımıyla gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. (45.136, 137 sayılı Tavsiyeler).

D. Engelli kişilerin hakları

70. Türkiye, Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) ile uyumlu olarak, engellilerin haklarını geliştirmek ve istihdama, eğitime ve hizmetlere erişimlerini teşvik etmek suretiyle engellilerin kamusal ve sosyal hayata tam ve etkin katılımını sağlamak için çok sayıda koruyucu ve destekleyici tedbir başlatmıştır (Tavsiye Kararları 45.276, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290).

71. 2020'nin “Erişilebilirlik Yılı” olarak ilan edilmesi, “Erişilebilirlik Kılavuzu”, ASPB web sitesinde “Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü”, binalar için “Erişilebilirlik Logosu” ve “TS 9111 Erişilebilirlik Gereklilikleri”nin güncellenmesi gibi birçok başarıya yol açmıştır.

72. Aralık 2021'de açıklanan “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”, kapsayıcı ve erişilebilir toplum, hakların korunması ve adalet, sağlık, kapsayıcı eğitim, ekonomi ve afet yönetimi gibi 8 ana politika alanı altında

tam kapsayıcılık ve erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik kapsamlı hedefler ortaya koymaktadır. (45.136, 137, 201, 203, 204, 214, 278, 280, 281, 287, 289 sayılı Tavsiyeler).

73. Engelli Hakları Eylem Planı, Vizyon Belgesinin uygulanmasına yönelik bir yol haritası olarak 2023-2025 yılları için uygulamaya konulmuştur. Plan, mevzuatın gözden geçirilmesi, hayatın her alanına tam katılımı amaçlayan tedbirlerin ilerletilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kapsayıcılığının artırılması ve kamuoyu farkındalık kampanyaları gibi çeşitli eylemleri içermektedir. (45.201, 203, 204, 253, 280, 281, 287 sayılı Tavsiyeler).

74. "Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2023-2028), özel ihtiyaçları olan çocukların kamusal yaşama ve karar alma süreçlerine katılımlarının artırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin iyileştirilmesi ve afet ve acil durumlara yönelik faaliyetlerin planlanması amacıyla bir dizi tedbiri de kapsamaktadır. (45.201, 203, 204, 281, 287 sayılı Tavsiyeler).

75. Afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme politikaları, engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gözden geçirilmiştir. Acil durum planları, afet ve kriz durumlarında zamanında ve etkili destek sağlamak için erişilebilir barınakları ve iletişim sistemlerini içermektedir. (45.88 sayılı Tavsiye).

76. Engelli öğrenciler için erişilebilirlik konusunda önemli iyileştirmeler yapılarak kapsayıcı eğitime öncelik verilmiştir. "Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı" (2022-2026), fiziksel ve iletişimsel engellerin ortadan kaldırılmasına ve okulların uygun öğretim materyalleri ile donatılmasına odaklanmaktadır. Okulların, kapsayıcı eğitim yönetmeliklerinin tam olarak uygulanmasını sağlamak için komiteler kurmaları gerekmektedir. Öğretmenlere kapsayıcı öğretim uygulamaları konusunda hizmet içi eğitimler vermeye devam edilmektedir. Eşit öğrenme fırsatlarını desteklemek için Braille materyalleri ve işaret dili kılavuzları gibi kaynaklar geliştirilmiştir. Bu çabaları desteklemek için yeterli idari, beşeri ve mali kaynak tahsis edilmiştir. Yükseköğretim kurumlarında kapsayıcılığı ve farkındalığı teşvik etmek amacıyla "Erişilebilir Üniversiteler" gibi projeler hayata geçirilmiştir. (45.59, 204, 211, 214, 277, 279, 280, 281, 287 sayılı Tavsiyeler).

77. Adalet sektöründeki reformlar, hukuki hizmetlerin daha erişilebilir hale getirilmesine odaklanmıştır. Mahkeme binaları güncellenmiş erişilebilirlik standartlarını karşılayacak şekilde yenilenirken, işaret dili tercümanlık hizmetleri de artık yasal işlemler sırasında yaygın olarak sunulmaktadır. Ayrıca, hareket güçlüğü çeken bireylerin uzaktan katılımına olanak tanıyan sanal duruşmalar da başlatılmıştır.

78. Ayrıca, engelli bireylerin seçimlere tam katılımını sağlamak için yasal düzenlemeler yapılmıştır.

79. 2018'den bu yana devam eden "Zihinsel Engelli Bireylerin Sosyal İçermesi Projesi", zihinsel engelli bireylerin sosyal içermesini güçlendirmeye devam etmektedir. Mesleki eğitim programları ve istihdam olanakları, istihdam kotalarının sıkı bir şekilde uygulanmasıyla genişletilmiştir.

E. Mülteciler, sığınmacılar, uluslararası koruma ve insan kaçakçılığı

80. Dünya, entegre yapısının altını çizen eş benzeri görülmemiş düzeylerde yerinden edilmeye karşı karşıyadır. Bu nedenle, etkili göç yönetimi küresel ve sürdürülebilir bir yaklaşım gerektirmektedir. Türkiye, Mülteciler için Küresel Mutabakatı desteklemekte ve yük ve sorumluluk paylaşımı ilkesinin uygulanmasına özel önem vermektedir. (45.294, 297 sayılı Tavsiyeler).

81. Türkiye, yaklaşık 3,5 milyon mülteci ve sığınmacı ile dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, sığınma arayan insanlar için insan merkezli bir yaklaşım uygulamaya ve en iyi uygulamaları paylaşmaya devam etmektedir. (45.85, 86, 298, 299 sayılı Tavsiyeler).

82. Bu arada Türkiye, düzensiz göçü önlemeye yönelik çabalarını yorulmaksızın sürdürmektedir. Türkiye, 2023 yılında 254.000 düzensiz göçmen ve 10.000 kaçakçıyı, 2024 yılında ise 225.000 düzensiz göçmen ve 13.000 kaçakçıyı yakalamıştır.

83. İnsan kaçakçılığına karşı eylemler de dâhil olmak üzere göç yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve, son EPI döngüsünden bu yana gelişmiştir. Ekim 2021'de, göçle ilgili ulusal eylemlerin koordinasyonundan sorumlu olan İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi

Başkanlığı'na (GİB) dönüştürülmüştür. GİB'in sorumlulukları 6458⁸ sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve 2016 tarihli İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir.

84. Haziran 2022'de kabul edilen "Göç Strateji Belgesi", Türkiye'deki ilgili tüm kurumların kapasitesini geliştirmeyi ve genel bir göç stratejisi için bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. (45.291, 292 sayılı Tavsiyeler).

85. Yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış ve çıkışları YUKK ile düzenlenmektedir. Bu Kanun aynı zamanda yabancılara sağlanan korumanın kapsamını ve uygulama usul ve esaslarını da belirlemektedir. Başvuru, kayıt ve mülakat aşamalarında başvuru sahibinin talebi üzerine tercümanlık ve adli yardım hizmetleri verilmektedir. Başvuru sahipleri ve koruma altındaki kişiler, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar tarafından sağlanan danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. (45.136, 137, 301 sayılı Tavsiyeler).

86. Koruma altındaki kişiler, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere erişim de dahil olmak üzere temel haklarından yararlanırlar. Savunmasız kişiler, özellikle refakatsiz çocuklar, sağlık hizmetlerinden, psiko-sosyal destek ve rehabilitasyondan yararlanmada önceliğe sahiptir. (45.201, 293, 295, 296, 299 sayılı Tavsiyeler).

87. Geri göndermeme ilkesi YUKK'ta temel bir hüküm olarak yer almaktadır. Türkiye bu ilkeye sıkı sıkıya uymakta ve hiçbir sığınmacıyı işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalacağı ya da hayatının veya özgürlüğünün tehdit altında olacağı bir bölgeye geri göndermemektedir.

88. 9 Ocak 2025 itibarıyla, geçici koruma altındaki 792.000'den fazla Suriyeli Suriye'ye geri dönmüştür. Geri dönüşler, uluslararası hukuka uygun olarak gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Geçici veya uluslararası koruma altındaki hiçbir yabancı zorla geri gönderilmez veya menşe ülkesine dönmesi için baskı yapılmaz. (45.300 sayılı Tavsiye).

89. İnsan ticaretiyle mücadele bir öncelik olmaya devam etmektedir. İnsan ticaretiyle mücadele çabaları, organize suç şebekelerinin çökertilmesini, mağdur veya tanık statüsündeki kişilerin tespit edilmesini, bu kişilere koruma, psikolojik destek ve rehabilitasyon sağlanmasını ve mağdurların ülkelerine güvenli ve gönüllü bir şekilde geri dönmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Türk makamları, insan ticaretini ilgili profesyonellerin düzenli eğitim müfredatına dâhil etmekte ve SKA'larla uyumlu olarak farklı sömürü biçimleri için insan ticareti konusunda ülke çapında farkındalık artırma kampanyaları başlatmaktadır.

90. 2021 İHEP, insan ticareti ile ilgili cezai hükümlerin ve cezaların AK İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve GRETA'nın tavsiyelerine uygun olarak gözden geçirilmesi, insan ticareti ile ilgili suçlarla ilgilenen hâkimlere, savcılara ve kolluk kuvvetlerine eğitim verilmesi gibi insan ticareti ile mücadelede kapsamlı tedbirler içermektedir, İnsan ticareti mağdurlarının ve tanıklarının korunması için gerekli önlemlerin alınması, mağdurların haklarına ilişkin broşürler hazırlanması ve bunların çeşitli dillere çevrilmesi ve insan ticaretinin önlenmesi amacıyla kayıt dışı istihdama yönelik denetimlerin etkinliğinin artırılması. (45.182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198 sayılı Tavsiyeler).

91. CMK'da yapılan değişikliklerle, bir kişinin insan ticareti suçu işlediğine dair kuvvetli şüphenin varlığı, tutuklu yargılanması için makul bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu suçun asgari cezası, 2023 yılında TCK'da yapılan bir yasal değişikliklerle 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır.

92. Aralık 2020'de, AK İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi kapsamında insan ticareti konusunda Ulusal Raportörlük görevi TİHEK'e verilmiştir.

93. İnsan Ticaretiyle Mücadele 3. Ulusal Eylem Planı'na ilişkin taslak hazırlama süreci devam etmektedir. Eylem planının hazırlanması için ilgili kurumların uzman grupları ve Barolar, uluslararası örgütler ve STK temsilcileri ile bir dizi çalıştay ve toplantı gerçekleştirilmiştir. (45.189, 190, 191 sayılı Tavsiyeler).

94. 10 Haziran 2020 tarihinde yayımlanan "Suç Mağdurlarına Destek" hakkındaki 63 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 7. Maddesi, insan ticareti mağdurlarını özel koruma tedbirleri

⁸ Bkz. <https://en.goc.gov.tr/lfiip> adresindeki YUKK.

sağlanacak hassas gruplardan biri olarak tanımlamaktadır. Tüm insan ticareti mağdurları, çocuklar ve kadınlar gibi hassas grupların özel ihtiyaçları dikkate alınarak bir destek programına tabi tutulmaktadır. Sağlanan hizmetler arasında barınma, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek, sosyal hizmetler ve sosyal yardım, hukuki yardım, tercüme, eğitim hizmetleri konusunda rehberlik, mesleki eğitim ve işgücü piyasasına erişim yer almaktadır. Destek programından yararlananlara Uluslararası İşgücü Kanunu uyarınca çalışma izni verilmektedir. Mağdurun rızası üzerine, Gönüllü ve Güvenli Geri Dönüş Programı aracılığıyla kendi ülkesine veya güvenli bir üçüncü ülkeye gönüllü geri dönüşü sağlanır. (45.187, 188, 189, 190, 191, 194, 201 sayılı Tavsiyeler).

95. Türkiye, düzensiz göçle mücadele etmek için çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşla işbirliği yapmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi ve çeşitli STK'lar Türkiye'nin işbirliği yaptığı başlıca kuruluşlardır.

96. Düzenli göçün teşvik edilmesi ve düzensiz göçle etkin bir şekilde mücadele edilmesi konusunda koordinasyonun geliştirilmesi amacıyla Türkiye, menşe ülkelerle de yakın işbirliğini sürdürmektedir. (Tavsiye Kararı 45.189).

97. Türkiye ayrıca yabancı terörist savaşçıların (YTS) akışını engellemek veya durdurmak için geniş bir dizi mekanizmayı uygulamaya koymuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 (2014) ve 2396 (2017) sayılı kararları kapsamındaki yükümlülüklerini dikkate alan Türkiye, bu amaçla özel olarak kurulan Risk Analiz Birimleri ve diğer gelişmiş sınır güvenliği tedbirleri aracılığıyla havalimanlarında ve diğer sınır geçiş noktalarında YTS'lerin durdurulması ve yakalanmasına yönelik güvenlik tedbirlerini artırmıştır. Yukarıda bahsi geçen kararlar ve BM'nin sınır güvenliği ve yönetimine ilişkin girişimleri doğrultusunda Türkiye, özellikle API-PNR verilerinin paylaşılması yoluyla uluslararası işbirliğini savunmaktadır. Türkiye, kaynak ülkelere, YTS'lerin çatışma bölgelerine veya üçüncü ülkelere seyahatlerinin önlenmesi için, gerektiğinde kovuşturulmaları da dâhil olmak üzere, gerekli yasal ve idari tedbirleri almaları çağrısında bulunmaktadır. Türkiye ayrıca YTS'lerin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin Suriye'nin kuzeydoğusundaki sözde gözaltı merkezlerinden ve kamplardan ülkelere geri gönderilmesi çağrısında bulunmaktadır. Türkiye, birçok ad hoc uluslararası forumda teröristlerin seyahatlerini önleme çabalarında eş liderlik rolleri üstlenmektedir. (45.89 sayılı Tavsiye).

F. Azınlıklar

98. Türk anayasal sisteminde “azınlıklar” terimi, yalnızca Türkiye'nin taraf olduğu çok taraflı veya ikili anlaşmalar kapsamında tanımlanan ve bu şekilde tanınan kişi gruplarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Lozan Barış Antlaşması'na göre, sadece gayrimüslim cemaatlere mensup Türk vatandaşları “azınlık” teriminin kapsamına girmektedir. Antlaşma, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara mensup bireylerin hak ve yükümlülüklerini düzenlemektedir.⁹

99. Azınlık olarak tanınan ya da tanınmanın tüm Türk vatandaşları, Anayasa'da yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesi uyarınca aynı temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaktadır. Ayrıca azınlıklar, azınlık statülerine uygun olarak kendi okullarını, ibadet yerlerini, vakıflarını, hastanelerini ve medya kuruluşlarını kurmak, yönetmek ve denetlemek gibi çeşitli ek özgürlüklerden de yararlanmaktadırlar.

100. Türkiye, son EPİ döngüsünden bu yana azınlıkların haklarını daha da güçlendirmiştir. Siyasi liderlik, bu grupların sorunlarının öncelikli olarak ele alınmasını sağlamak için gayret göstermiştir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve dini cemaatlerin ruhani liderleri ile birçok üst düzey temas gerçekleştirilmiş, sorunlar ve çözüm önerileri doğrudan dinlenmiş ve tartışılmıştır.

101. 2021 yılı İHEP'inde din ve vicdan özgürlüğünün korunması, azınlıkların sorunlarının çözülmesi ve azınlık temsilcileri ile vakıflarının faaliyetlerinin güvence altına alınmasına yönelik hedef ve faaliyetler öngörülmüştür. Bu hedefleri ve faaliyetleri uygulamak için son birkaç yılda çeşitli adımlar ve önlemler alınmıştır. Buna göre (45.142, 271, 274 sayılı Tavsiyeler):

- Azınlık vakıflarının seçimlerine ilişkin yönetmelik, ilgili cemaatlerle istişare edilerek hazırlanmış ve 18 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

⁹ Lozan Barış Antlaşması, Madde 37-45.

- Azınlık vakıflarının taşınmaz mallarından kaynaklanan sorunlara ilişkin olarak, ilgili mevzuatta gerekli değişiklikler yapılmış ve mülkiyet sorunlarının çoğu azınlıklar lehine çözülmüştür.
- Azınlıklara mensup öğrenciler, ulusal müfredatın bir parçası olan dersleri alırken kendi kültürlerini ve dillerini öğrenebilecekleri azınlık okullarına devam edebilmektedir. Anaokullarından liselere kadar uzanan azınlık okulları, hâlihazırda Türkiye'de 3.312 öğrenciye hizmet vermektedir.
- Azınlık okulları, kota sınırlaması olmaksızın MEB'den mali destek almaya devam etmektedir.
- Lozan Barış Antlaşması'nda adı geçmeyenler de dahil olmak üzere gayrimüslim cemaatler Türkiye'de toplam 17 gazete ve dergi yayınlamaktadır.

G. Din ve vicdan özgürlüğü

102. Türkiye, çok inançlı hoşgörü ve kültürel çoğulculuğa ilişkin tarihi mirasına bağlıdır. Bu mirasa ve laik sistemine dayanarak, Türkiye'de dini inanç, vicdan ve kanaat özgürlüğü, tüm vatandaşların herhangi bir engelle karşılaşmaksızın dinlerini veya inançlarını özgürce açıklayabilmelerini ve uygulayabilmelerini sağlamak amacıyla Anayasa ve ilgili mevzuat tarafından sıkı bir şekilde güvence altına alınmıştır. (45.143, 144, 147 sayılı Tavsiyeler).

103. Lozan Barış Antlaşmasında öngörülen azınlıklara mensup vatandaşlara ilişkin düzenlemelere ek olarak, Türkiye'de ikamet eden tüm vatandaşların ve yabancıların din özgürlüğünü güçlendirmek için yasal ve idari revizyonlar gerçekleştirilmiştir.

104. Gayrimüslimlerin ibadet yerleri ilgili cemaatlerin vakıfları tarafından idare edilmektedir. İbadet yerleri üzerindeki mülkiyet hakları, bunları kuran gerçek veya tüzel kişilere aittir. Halihazırda Müslüman olmayan cemaatlere ait 450'den fazla ibadethane bulunmaktadır ve bunların 205'i Protestanlar, Katolikler, Süryaniler ve Yehova Şahitleri gibi Lozan Barış Antlaşması'nda açıkça belirtilmeyen dini gruplara veya mezheplere aittir.

105. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde inşa edilen ilk kilise olan İstanbul'daki Mor Efrem Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi, 8 Ekim 2023 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır. Bunun yanı sıra, uzun yıllardır ibadete kapalı olan çok sayıda ibadethane de restorasyon çalışmalarının ardından yeniden hizmete açıldı. Buna göre:

- Restorasyon çalışmalarına 2019 yılında başlanan Diyarbakır'daki Mar Petyun Keldani Kilisesi, 14 Ekim 2023 tarihinde Türkiye'deki Keldani Katolik cemaatinin üst düzey temsilcilerinin katıldığı bir törenle yeniden hizmete açılmıştır.
- Mardin yakınlarındaki Tur Abdin'de bulunan Mor Efrem Kilisesi, Ekim 2022'de Süryani Katolik Patriği Mor Ignatius Youssef III Younan'ın da katıldığı bir törenle restore edilerek 90 yıl sonra yeniden ibadete açıldı.
- Diyarbakır'daki 500 yıllık Surp Sarkis Ermeni Kilisesi'nin restorasyon çalışmaları Haziran 2024'te başlamıştır.

106. Diyanet İşleri Başkanlığı, çeşitli dini cemaatlerle ilişki kurma ve işbirliğini güçlendirme çabalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda Başkanlık, Katolik, Ortodoks, Ermeni ve Süryani cemaatleri gibi farklı dini cemaatlerin din adamlarıyla toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantılarda küresel barışa katkıda bulunmak ve karşılıklı anlayış ve hoşgörüğü geliştirmek gibi konular ele alınmaktadır.

107. Eğitim ve kültür alanında farklı inanç grupları lehine tedbirler alınmaya devam edilmiştir. MEB, belirli inanç grupları tarafından ayrımcı olarak algılanabilecek çağrışımları ortadan kaldırmak için ders materyallerini gözden geçirmektedir.

108. Kasım 2022'de, (i) cemevlerinin ihtiyaçlarını belirlemek, (ii) cemevi hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini sağlamak; (iii) Alevilik-Bektaşilikle ilgili sosyal ve beşeri bilimler araştırmaları, çalışmaları ve faaliyetleri yürütmek ve desteklemek amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı kurulmuştur. Cemevlerinin aydınlatma, kullanma suyu, yapım, onarım ve bakım giderlerinin karşılanması ve imarla ilgili sorunlarının çözülmesi gibi konuları ele alan mevzuat değişiklikleri de yapılmıştır.

H. İfade özgürlüğü ve medya

109. Türkiye, son EPİ döngüsünden bu yana, ifade ve medya özgürlüğünün kapsamını uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda genişletmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. 2019'daki YRS ve 2021'deki İHEP ile uyumlu olarak, ifade özgürlüğünün her türünün sağlanması amacıyla bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır. (45.97, 101, 103, 147, 149, 154, 155, 156, 157, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 181 sayılı Tavsiyeler).

110. Terörle Mücadele Kanunu'na (TMK) “haber verme sınırları içinde kalan eleştiri amaçlı düşünce açıklamaları suç oluşturmaz” hükmü eklenmiştir. TMK'da yapılan önceki değişikliklerle birlikte, sadece terör örgütlerinin cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren, öven ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik eden açıklama ve ifadelerin cezalandırılması öngörülmektedir. Haber verme sınırları içinde eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç teşkil etmemekte ve terör örgütüne üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyenlerin TCK'nın genel hükümleri kapsamında ayrıca ceza almaları önlenmektedir.

111. İfade özgürlüğünü etkileyen belirli suçlar için temyiz hakkı getirilmiş¹⁰ ve böylece bu tür davaların ilk temyiz aşamasından sonra istinaf yoluyla tekrar incelenebilmesi sağlanmıştır.

112. İnternet Kanunu'nda yapılan bir değişiklik, internet sitelerine erişimin engellenmesi kararları, internet sitesinin tamamının engellenmesi yerine, ihlale konu olan yayın, kısım veya bölüm ile sınırlandırılmıştır.

113. Ayrıca, stajyer hakimlerin, savcılarının ve kolluk kuvvetlerinin farkındalıklarını artırmak ve özellikle ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların ulusal mevzuata ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak uygulanmasını sağlamak için eğitim müfredatlarında düzenli olarak ifade özgürlüğü dersleri verilmektedir. (45.154, 165, 182 sayılı Tavsiyeler).

114. Türkiye'de uluslararası ifade ve basın özgürlüğü standartlarına sahip aktif ve çoğulcu bir medya topluluğu bulunmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası basın mensuplarının medyaya serbest erişimi sağlanmış ve mesleki çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla kendilerine basın kartı verilmiştir. Basın kartları, Basın Kartı Yönetmeliği'ne uygun olarak, basın mensupları arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın verilmektedir. Türkiye'de ikamet eden uluslararası basın mensuplarının akreditasyonları her yıl yenilenmekte ve kendilerine yıllık basın kartı verilmektedir. (45.149, 163, 165, 171, 175, 176, 179, 180, 181 sayılı Tavsiyeler).

İ. Barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı

115. Barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkının daha fazla korunmasına ve geliştirilmesine yönelik çabalar, uluslararası standartlar doğrultusunda devam etmektedir. Türkiye, insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere sivil toplum için elverişli koşulların yaratılması için hiçbir çabadan kaçınmamaktadır. (45.147, 150, 154, 156, 163, 165, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181 sayılı Tavsiyeler).

116. Hâkimlere, savcılara ve kolluk kuvvetlerine, farkındalıklarını artırmak ve özellikle bu haklara getirilen sınırlamaların ulusal mevzuata ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı konusunda eğitim vermeye devam edilmelidir. Polis memurları, göz yaşartıcı gaz tüfeklerinin ve mühimmatlarının nasıl kullanılacağı konusunda eğitim almaya devam etmektedir. (45.150, 182 sayılı Tavsiyeler).

117. Son EPİ döngüsünden bu yana, kanunda belirtilenler dışında hiçbir kısıtlama getirilmemiş ve toplantı ve gösterilerin %99'undan fazlası herhangi bir müdahale olmaksızın barışçıl bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Gösterilere ilişkin rakamlar ve müdahale oranları (mevzuata uygunsuzluk nedeniyle) aşağıdaki tabloda listelenmiştir:

¹⁰ “Hakaret”, “Cumhurbaşkanına hakaret”, “halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit”, “suç işlemeye tahrik”, “suçu ve suçluyu övmek”, “halkı kin ve düşmanlığa tahrik”, “aşağılama”, “kanunlara uymamaya tahrik”, “devletin egemenlik alametlerini aşağılama”, “Türk milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve devletin kurum ve organlarını aşağılama”, “halkı askerlikten soğutma” suçları gibi.

YIL	PROTESTOLAR/ETKİNLİKLER	PROTESTOCULAR/KATILIMCILAR	MÜDAHALE ORANI
2019	53.118	32.553.402	0,7%
2020	34.079	5.477.382	0,8%
2021	46.555	10.016.895	0,6%
2022	64.993	21.952.141	0,5%
2023	73.027	31.777.544	0,3%
2024	87.025	34.528.412	0.4%

118. Siyasi partilerle ilgili olarak, 2022 yılında seçim mevzuatında yapılan yasal bir değişiklikle, ulusal seçim barajı %10'dan %7'ye düşürülmüş, böylece toplumun daha geniş bir kesiminin ve daha fazla siyasi partinin Parlamentoda temsil edilmesi sağlanmıştır.

J. İşkence ve kötü muamele yasağı

119. Türkiye, 2003 yılından bu yana benimsediği işkenceye karşı sıfır tolerans politikası doğrultusunda, tüm işkence ve kötü muamele eylemlerini önlemek, soruşturmak, kovuşturmak ve cezalandırmak için kapsamlı bir mevzuat çıkarmış ve sağlam tedbirler almıştır.

120. İşkence suçuna ilişkin zaman aşımının 2013 yılında kaldırılmasına ve 2017 yılında işkencenin memuriyetten çıkarılma nedenlerinden biri olarak kabul edilmesine ek olarak, 2021 İKGEP doğrultusunda son beş yılda başka yasal ve idari tedbirler de alınmıştır. Önemli gelişmeler aşağıda özetlenmiştir (45.106, 107, 109, 140 sayılı Tavsiyeler):

- TCK'da yapılan bir değişiklikle, işkence suçunun mağdurunun kadın olması, cezanın alt sınırını artıran ağırlaştırıcı bir neden olarak kabul edilmiştir.
- Ülke genelindeki jandarma ve polis karakollarındaki tüm gözaltı ve sorgu odaları dijital görüntü ve ses kayıt sistemleriyle donatılmıştır.
- Cezaevine kabuller sırasında yapılan üst aramalarının insan onurunu zedelemeyecek şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla, detaylı aramalar için ek koşullar ve düzenlemeler kabul edilmiştir.
- Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar bakımından ev hapsine çevrilebilecek hapis cezalarının üst sınırı yükseltilmiştir.
- Çocuklu kadın mahkûmlar ve 70 yaşın üzerindeki mahkûmlar için özel düzenlemeler getirilmiştir.
- Mahpusun eşinin veya çocuklarının kronik hastalık veya engellilik durumlarında infazın durdurulmasına imkan veren hükümler getirilmiştir.
- Çocuk mahpuslar için, ziyaretçileri tarafından yapılan tüm ziyaretler “açık ziyaret” haline getirilmiş ve aile ziyaretleri başlatılmıştır.
- Bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşından küçük engelli veya ağır hastalığı olan çocuğu bulunan ve 10 yıldan az hapis cezasına mahkûm edilmiş kadın mahpusların cezalarının belirli koşullar altında bir yıla kadar ertelenmesine izin verilmiştir.
- Farklı dinlere mensup tutuklu ve hükümlülere, dini bayramlarında açık ve görüntülü ziyaret için ek imkânlar sağlanmıştır.
- Hâkimlere, savcılara, kolluk kuvvetlerine ve ceza infaz kurumu personeline, hükümlü ve tutukluların hakları ile işkence ve kötü muamele yasağı konularında eğitim vermeye devam edilmektedir. Hizmet içi eğitimlerin standardizasyonu ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmekte, uluslararası ve bölgesel işbirliği faaliyetleri yakından takip edilmektedir.
- Adli muayene ve raporlama usullerinin İstanbul Protokolü ve uluslararası standartlarla uyumlu olmasını sağlamak amacıyla, Sağlık Bakanlığı tarafından tüm illerden adli tıp uzmanlarına eğitici eğitimi verilmektedir.
- Aşırı kalabalıklaşma sorununu ele almak ve koşulları iyileştirmek amacıyla, ceza infaz kurumlarının, gözaltı merkezlerinin ve geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri ve

standartları sürekli olarak gözden geçirilmektedir. Halihazırda ülke genelinde 405 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Fiziki kapasitenin artırılması amacıyla, BM ve AK tarafından belirlenen standartlara uygun olarak 2026 yılı sonuna kadar yeni ceza infaz kurumlarının inşa edilmesi planlanmaktadır.

- “ACEP” olarak bilinen “Ceza İnfaz Kurumlarına Akıllı Teknolojilerin Entegrasyonu” projesi ile hükümlü ve tutukluların, herhangi bir personele ihtiyaç duymadan odalarına kurulan sistemlerden sesli, görüntülü veya kısa mesaj yoluyla şikâyet ve önerilerini Adalet Bakanlığına doğrudan iletebilmeleri sağlanmıştır. Proje şu anda 164 ceza infaz kurumunu kapsamaktadır.

121. Tüm işkence ve kötü muamele iddiaları derhal ilgili makamların dikkatine sunulmakta ve adli ve idari organlar tarafından usulüne uygun olarak soruşturulmaktadır. Bu tür eylemler savcılar tarafından en yüksek önceliğe sahip olarak ele alınmaktadır. Kolluk kuvvetlerine karşı işkence iddiasıyla açılan ceza davaları mahkemeler tarafından acil olarak kabul edilir ve diğer davalara göre öncelik tanınır. (45.105, 106, 107, 109, 130, 135, 286 sayılı Tavsiyeler).

122. Öte yandan, 2019 yılında kurulan Kolluk Gözetim Komisyonu, etkili ve hızlı bir şikâyet mekanizması olarak görevine devam etmektedir. (45.106, 107 sayılı Tavsiyeler).

123. İdari denetime gelince, ceza infaz kurumları, cezaevlerinden sorumlu savcılar, Adalet Bakanlığı müfettişleri, kontrolörler, sivil izleme kurulları ve STK temsilcilerinden oluşan il ve ilçe insan hakları kurulları tarafından izlenmektedir. (45.38, 60, 140 sayılı Tavsiyeler).

124. Parlamenter denetimin bir parçası olarak, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyeleri, kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerleri izlemekte ve hükümlüler, tutuklular ve gözaltındaki kişilerle görüşmeler yapmaktadır. (Tavsiye Kararları 45.38, 60, 140).

125. Bu mekanizmalara ek olarak, KDK ve HREIT işkence ve kötü muamele şikayetlerini soruşturur ve kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları tüm yerleri izler. (45.38, 60, 140 sayılı Tavsiyeler).

126. OPCAT kapsamında UÖM olarak KİHB, özgürlüğünden mahrum bırakılan veya koruma altına alınan kişilerin başvurularını inceler, bu kişilerin tutuldukları yerlere önceden haber vererek veya vermeden düzenli ziyaretler gerçekleştirir ve bu ziyaretlere ilişkin raporlar hazırlar. Ocak 2021'den Haziran 2024'e kadar KİHB'ye toplam 3093 başvuru yapılmış ve bu başvurular ilgili birimler tarafından incelenerek çeşitli kararlar alınmıştır. KİHB, 2020'den bu yana yaklaşık 270 gözaltı merkezini ziyaret etmiştir. Her ziyaret sonrasında bulgu, değerlendirme ve tavsiyeleri içeren ayrıntılı raporlar hazırlanarak insan hakları standartlarına uyulmasını sağlamak üzere ilgili kurumlara iletilmektedir. TİHEK ayrıca geri gönderme merkezleri, psikiyatri merkezleri, huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, çocuk evleri, çocuk destek merkezleri, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve geçici barınma merkezlerini de ziyaret etmektedir. UÖM olarak TİHEK'in etkinliğini güçlendirmek amacıyla, 2023'ten itibaren TİHEK bünyesinde ayrı bir bütçeye sahip yeni bir “Ulusal Önleme Mekanizması Harcama Birimi” kurulmuştur.

127. Buna paralel olarak, KDK, her türlü adli ve idari kolluk görevlileriyle ilgili tüm şikayetlerin yanı sıra ceza infaz kurumlarının işleyişi, personelinin davranışları ve bu kurumların tesisleri ve kaynaklarıyla ilgili şikayetleri de titizlikle incelemekte ve soruşturmaktadır. Kötü cezaevi koşulları ve kötü muamele gibi idari veya diğer şikâyetleri ele alan KDK, 2021'den Mayıs 2024'e kadar ceza infaz kurumlarıyla ilgili toplam 5478 başvuru ve 384 mahkûm şikâyeti almıştır. KDK ayrıca sırasıyla ceza infaz kurumlarından sorumlu kamu yetkilileri ve STK'lar ile toplantılar gerçekleştirdi. Bu toplantıların ardından KDK, 2019-2022 yılları arasında Sincan (Ankara), Silivri (Tekirdağ), Aliağa (İzmir), Diyarbakır, Bakırköy (İstanbul), Maltepe (İstanbul), Ümraniye (İstanbul), Çankırı ve Elazığ'daki ceza infaz kurumlarını ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş, hükümlü ve tutuklularla görüşmeler gerçekleştirmiştir.

K. Eğitim hakkı

128. Türk milli eğitim sistemi tüm çocuklar için 12 yıllık zorunlu eğitimi öngörmekte ve kapsayıcılığı, çoğulculuğu, eşitliği ve tarafsızlığı vurgularken öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme ve yenilikçilik gibi yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yakın zamanda uygulamaya konulan “Türkiye Yüzyıl Maarif Eğitim Modeli”, güncel politika ve stratejileri müfredata entegre ederek çağdaş

ihtiyaçları ve adalet, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerleri yansıtmaktadır. (45.211, 212 sayılı Tavsiyeler).

129. Başta kız çocukları, engelli çocuklar ve koruma altındaki yabancı çocuklar olmak üzere tüm çocukların eğitime dahil edilmesi öncelik olmaya devam etmektedir. 12. Ulusal Kalkınma Planı (2024-2028), kaliteli eğitime erişimde fırsat eşitliğini güçlendirmeyi amaçlayan hedef ve politikalar öngörmektedir.

130. Türkiye, maddi veya coğrafi kısıtlamalar nedeniyle eğitime devam etmekte güçlük çeken çocuklara gerekli tüm desteği sağlamaya devam etmektedir. Ekonomik olarak dezavantajlı durumdaki çocuklara ücretsiz okul malzemeleri, ulaşım ve yemek hizmetleri sağlanmaktadır. “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti”¹¹ gibi programlar, maddi zorluklar nedeniyle okulu bırakan çocukların zorunlu eğitimlerine devam etmelerini sağlamaktadır. MEB, kırsal bölgelerde “Gezici Öğretmen Sınıfı” programını yaygınlaştırarak, okul öncesi çağındaki çocuk sayısının yetersizliği nedeniyle anaokulu bulunmayan ücra bölgelere bir okul öncesi öğretmenin şoför ve yardımcı personel ile birlikte bu amaçla tahsis edilmiş bir araçla gitmesini ve esnek saatlerde okul öncesi eğitim vermesini sağlamıştır. Okul yönetmeliklerinde yapılan son değişiklikler, SDG'lere uygun olarak, coğrafi kısıtlamalar nedeniyle hiçbir çocuğun geride kalmamasını sağlayarak, seyrek nüfuslu bölgelerde bile anaokulları ve ilkokulların kurulmasına izin vermektedir. (45.206, 207, 211, 212 sayılı Tavsiyeler).

131. “Şartlı Eğitim Yardımı” (ŞEY) gibi diğer programlar da koruma altındaki yabancı çocuklar ve kırsal bölgelerdeki kız çocukları da dahil olmak üzere hassas durumdaki çocukların eğitime erişiminin desteklenmesinde etkili olmuştur. ASPB ve Türk Kızılay’ı işbirliğinde yürütülen ŞEY, eğitim masraflarını karşılamak için mali yardım içermekte, çocuk hakları ve sosyal yardım hizmetleri konusunda farkındalık yaratmakta ve aileleri çocuklarının eğitime devam etmeleri için teşvik ederek devamsızlığı ve okulu erken bırakmayı azaltmaktadır. ŞEY’in ayrıca çocuk koruma risklerini azaltmak için aile ziyaretleri ve risk değerlendirmesinden oluşan bir çocuk koruma bileşeni vardır. (45.207, 211, 212, 213 sayılı Tavsiyeler).

132. COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitim yoluyla eğitimin sürekliliğini sağlamak için uyarlanan ve genişletilmiş altyapı ve mali yardım programları ile desteklenen “Eğitim Bilişim Ağı (EBA)”, kırsal veya dezavantajlı bölgelerdeki çocukların eğitime erişimini de kolaylaştırmıştır.

133. Kapsayıcı eğitim, engelli öğrencilerin akranlarıyla birlikte eğitime tam olarak katılmalarını sağlamak için kapsamlı önlemler içeren “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi” ve “Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı” (2022-2026) ile uyumlu politikalarla desteklenmiştir.¹² (45.59, 203, 204, 211, 214, 281, 287 sayılı Tavsiyeler).

134. “Erken Yaşta ve Zorla Evlilikle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-2023) doğrultusunda geliştirilen il eylem planları, özellikle kırsal kesimde kız çocuklarının okula devam oranlarının artırılmasında önemli rol oynamıştır.¹³ (45.211, 213 sayılı Tavsiyeler).

135. Kadınların eğitime erişimini artırmaya yönelik çabalara gelince, “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” (2024-2028), kadınlar ve kız çocukları arasında %100 okuryazarlığa ulaşmayı ve yükseköğretim de dâhil olmak üzere tüm eğitim seviyelerinde katılımı artırmayı hedeflemektedir. Eylem Planı ayrıca kadınların istihdamı ve ilerlemesi önündeki kültürel ve toplumsal engelleri de ele almaktadır. (45.59, 202, 205, 206, 209, 215, 252 sayılı Tavsiyeler).

136. MEB ve Avrupa Birliği tarafından yürütülen “Türk Eğitim Sistemindeki Çocuklar İçin Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi Projesi” (PIKTES) gibi geçici koruma altındaki yabancı çocukların eğitime erişimini ve sosyal uyumlarını desteklemeyi amaçlayan çeşitli proje ve programlar bulunmaktadır. PIKTES üçüncü aşamasına Ocak 2023'te başlamıştır ve Kasım 2025'e kadar devam edecektir. (45.211, 212, 214, 296 sayılı Tavsiyeler).

137. “Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi” ve “İstihdam için Mesleki Eğitim ve Öğretim Programı” gibi mesleki eğitim programları, mesleki eğitim yoluyla geçici koruma

¹¹ Bkz. 67. paragraf.

¹² Bkz. 72 ve 76. paragraflar

¹³ Bkz. 68. paragraf.

altındaki yabancıların ve yerel toplulukların sosyal ve ekonomik uyumunu, istihdam edilebilirliğini ve niteliklerini geliştirmeye odaklanmaktadır. (45.211, 212, 214, 296 sayılı Tavsiyeler).